

Фінансово-інституційні засади відтворення природних ресурсів

Розглянуто теоретичні та практичні дослідження з екологізації господарського механізму управління економікою. Звернуто увагу на природоохоронну діяльність. Визначено напрями відтворення природних ресурсів.

Ключові слова: природоохоронна діяльність, природні ресурси, фінансове регулювання.

Постановка проблеми

Науково-методологічні засади здійснення програми відтворення природних ресурсів полягають у новому підході до формування мети природоохоронної діяльності та системних засобах її досягнення. Нова мета у побудові природоохоронної діяльності полягає у створенні системи, здатної перейти від схеми реагування на події, що відбулися, до здійснення ефективного попереджувального контролю і запобіжних дій.

У дослідженнях різних аспектів раціонального використання, охорони і відтворення природних ресурсів великий внесок зробили насамперед такі відомі вчені, як О.Ф. Балацький [1], В.А. Борисова [2], П.П. Борщевський [3], В.А. Голян [5], О.О. Веклич [4], Б.М. Данилишин [5], О.Л. Кашенко [6], Я.В. Коваль [7], М.М. Лук'янчиков [8], Л.Г. Мельник [9], М.В. Щурик [10], М.А. Хвесик [11] та ін.

Аналіз останніх досліджень

Теоретичні і прикладні дослідження з екологізації господарського механізму управління економікою проводяться протягом багатьох років, найбільше відомі два напрями таких досліджень. Перший віддає перевагу прямому економічному регулюванню, що передбачає поєднання методів імперативного, адміністративно-розпорядницького управління з інструментами ринкового регулювання, при вирішальній ролі централізованого, державного втручання в економіку. Другий напрямок віддає перевагу непрямому регулюванню із широким застосуванням фінансово-економічних методів управління при мінімально можливому прямому втручанні з боку держави. Прихильники даного напрямку розглядають проблему забруднення навколишнього середовища під кутом зору досягнення оптимальної ринкової рівноваги між економічними цілями й інтересами “забруднювача” і “того, кого забруднюють”.

Головну причину значного поширення неконтрольованого забруднення навколишнього середовища вони вбачають у тому, що існує прогалина у сфері соціально-економічних відносин, коли деякі види суспільних ресурсів, не одержуючи грошової оцінки, випадають із поля дії ринкового механізму. Тому цей механізм не може працювати на охорону навколишнього середовища, оскільки рівень його забруднення практично не здійснює впливу на результати господарської діяльності підприємств. Причина ж “випадіння” процесів забруднення з ринкового механізму полягає в тому, що на чисті повітря і воду відсутні визначені права власності. Вони – об’єкти “конкурентного попиту”, але одночасно – “вільні блага й послуги”. Таке положення справ розглядається як серйозна деформація ефективного ринкового механізму, коли, з одного боку, погіршуються результати господарської діяльності підприємств у зв’язку із соціальними витратами на охорону навколишнього середовища, а з іншого – відбувається приховане субсидування забруднювачів за рахунок економії на витратах із запобігання забруднень. Отже, заради розвитку екологічно справедливого ринку необхідно створити субстрат ціни у вигляді економічної оцінки (“квaziціна”, “фіктивна ціна”), що враховує забруднення [9].

Постановка завдання

Метою статті є розроблення стратегії фінансового регулювання відтворення природних ресурсів на основі набору таких економічних інструментів, як:

- заставні внески на відшкодування екологічного збитку;
- субсидії підприємствам, що проводять заходи для боротьби із забрудненням навколишнього середовища;
- оподаткування екологічного збитку;
- платежі за забруднення навколишнього середовища;
- прямі переговори й угоди між сторонами (“забруднювачами” чи “тим, кого забруднюють”) із приводу компенсації збитку;
- надання окремим особам прав власності на природні ресурси і стягнення державою платежів у зменшеному розмірі від поліпшення їх екологічного стану.

Результати

Джерелами формування коштів, що спрямовуються на природоохоронну діяльність, є бюджетні кошти цільового призначення; позабюджетний фонд охорони навколишнього природного середовища (у структурі

Левандівський Омелян Тарасович, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ.

видатків у щорічному бюджеті передбачається окремий розділ “Охорона навколишнього природного середовища України”). Питома вага видатків цього фонду у Державному бюджеті коливається у межах 1% (табл. 1).

Таблиця 1 – Видатки Державного бюджету, %

Найменування показників	2008	2009	2010 (план)
Загальнодержавні функції	9,0	17,2	21,0
Оборона	4,9	4,5	4,1
Громадський порядок, безпека та судова влада	10,3	8,9	8,1
Економічна діяльність	16,0	14,6	10,1
Охорона навколишнього природного середовища	0,9	0,6	1,0
Житлово-комунальне господарство	0,2	0,04	0,02
Охорона здоров'я	3,0	2,5	2,3
Духовний та фізичний розвиток	1,2	1,0	0,8
Освіта	8,9	9,4	7,7
Соціальний захист та соціальне забезпечення	21,0	19,3	19,0
Міжбюджетні трансфери	24,5	22,1	25,8

Джерела: <http://www.ier.com.ua>, звіти казначейства, Закон про Державний бюджет на 2009 рік зі змінами, проект Закону про Державний бюджет на 2010 рік

Якщо видатки державного бюджету на 2010 рік плануються у сумі 324,3 млрд грн, то кошти, що будуть спрямовані на охорону навколишнього природного середовища, складуть 3,243 млрд грн.

За оцінками Інституту економічних досліджень (ІЕД), існує велика імовірність невиконання планів доходів Державного бюджету на 2010 рік, якщо його буде затверджено у запропонованих обсягах. Зокрема, існує ризик недоотримання коштів від ПДВ, в першу чергу за рахунок менших доходів від ПДВ на імпорт, а також вищих зобов'язань щодо бюджетного відшкодування. Більше того, окремі джерела доходів, зокрема кошти від НБУ, є нестабільними, що також підвищує ризик недоотримання коштів. Враховуючи, що видатки Державного бюджету 2010 року на 17,8% вищі за 2009 рік, а їх частка щодо ВВП збільшиться до 21,5%, то можна зрозуміти проблему наповнення бюджету. Для цього передбачено залучити неподаткові та інші надходження, зокрема, – 1,5 млрд грн від продажу встановленої кількості викидів парникових газів відповідно до Кіотського протоколу.

Таким чином, формування розділу “Охорона навколишнього природного середовища України” у структурі видатків Державного бюджету є досить актуальним. Його здійснюють Міністерство фінансів, економіки та з питань європейської інтеграції, екології та природних ресурсів. З метою проведення єдиної науково-технічної політики у сфері екології до цільових бюджетних асигнувань діяльності Міністерства екології та природних ресурсів долучається фінансування науково-технічних робіт у галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, які спрямовуються у Державний комітет України з питань науки і техніки. Міністерство екології та природних ресурсів має юридичний статус розпорядника та контролю за використанням бюджетних коштів на природоохоронну діяльність. Вирішення проблем технічного забезпечення полягає у створенні:

- індустрії приладобудування у різноманітності, необхідній для забезпечення спостережень і вимірів усього спектра чинників шкідливого впливу на довкілля;
- спеціалізованих механізмів, машин, обладнання та устаткування різного функціонального призначення для здійснення природоохоронних заходів;
- спеціального обладнання для виконання аварійно-рятувальних робіт у разі виникнення аварій, катастроф та надзвичайних ситуацій природно-техногенного та природного походження.

Досягнення визначених програмою цілей неможливе без міцної правової бази, яка формує цілісну систему екологічного права. Інституційний механізм повинен надати програмі чіткої цілеспрямованості, формальної визначеності, впорядкування суспільних відносин, застосування превентивних, оперативних та примусових заходів до юридичних і фізичних осіб, які ухиляються чи навмисне допускають порушення вимог природоохоронного законодавства. У межах загальнодержавної програми охорони і відтворення природних ресурсів необхідно розробити галузеві концепції відтворення природного ресурсного потенціалу, які включають науково-методичні, еколого-економічні, фінансово-економічні засади виконання програм; їх правове, технічне забезпечення; екологічну освіту і виховання населення; міжнародне співробітництво та участь держави у європейських та світових програмах природоохоронної діяльності (рис. 1).

У концептуальному плані необхідно зосередити зусилля на формуванні екологічного законодавства, створенні державної системи екологічного права та механізму його адаптації з урахуванням соціально-економічного стану країни. Створення державної системи екологічного права передбачає:

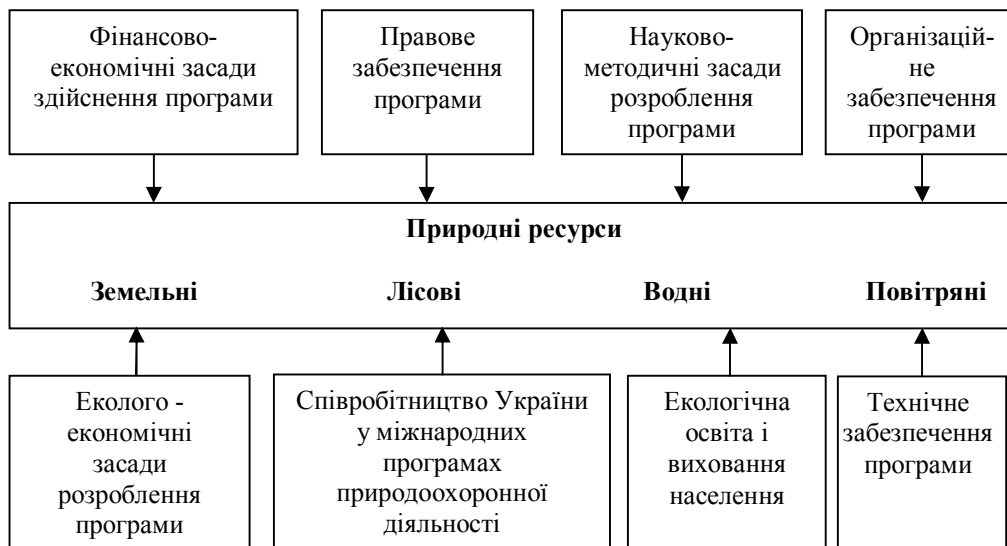

Рис. 1. Модель відтворення природних ресурсів

- систематичне вивчення, аналіз та узагальнення практики застосування екологічного законодавства;
  - розроблення актів про порядок відшкодування збитків, заподіяних порушенням екологічного законодавства, удосконалення адміністративної та кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення, злочини;
  - відповідність правових актів, які регламентують здійснення управлінської, підприємницької, інвестиційної та іншої діяльності екологічним вимогам;
  - удосконалення діяльності спеціально уповноважених органів управління і контролю за дотриманням екологічного законодавства шляхом правового розмежування управлінських та контрольних функцій Міністерства екології та природних ресурсів й інших органів управління у сфері природокористування, надання йому статусу державного надвідомчого контролера в галузі природокористування;
  - правове заохочення до виконання завдань національної природоохоронної програми екологічних об'єднань громадян, спеціалізованих професійних формувань, діяльність яких має бути спрямована на захист екологічних прав людини, забезпечення екологічної безпеки;
  - підвищення еколого-правової культури;
  - створення чіткої державної системи статистики екологічних правопорушень на основі використання даних практики застосування екологічного законодавства, зокрема його санкцій та інших заходів державного примусового впливу за екологічні злочини.
- Механізм адаптації системи екологічного права передбачає:
- забезпечення дотримання чинного екологічного законодавства всіма юридичними і фізичними особами;
  - узагальнення практики реалізації екологічного законодавства у відповідних сферах діяльності;
  - надання пропозицій щодо доцільності внесення змін і доповнень у чинне законодавство відповідно до потреб практики його застосування;
  - удосконалення методики здійснення екологічного контролю, інших функцій управління в галузі екології.
- Важливе завдання міжнародного співробітництва полягає в інтеграції України у міжнародне співтовариство у сфері природоохоронної діяльності, участі в міжнародних програмах, проектах, конвенціях, запозиченні світового досвіду створення безпечних умов проживання людини. Серед таких напрямів можна визначити:
- інвентаризацію трансграничних екологічних взаємозв'язків;
  - розроблення заходів щодо усунення еколого-економічних суперечностей і налагодження взаємної екологічної безпеки і допомоги;
  - розроблення і впровадження економічного механізму щодо дотримання принципів міжнародного права, виконання угод і конвенцій у галузі охорони довкілля і використання природних ресурсів на своїй території.
- Заходи щодо підвищення рівня екологічної культури і свідомості громадян полягають у:
- широкому впровадженні системи екологічної освіти та виховання, спрямованої на формування загальноєкологічного світогляду населення, професійної екологічної підготовки кадрів для народного господарства;
  - підготовці підручників, посібників, програм та іншої навчально-методичної літератури з питань

раціонального природокористування і відтворення природного ресурсного потенціалу;

– розвитку екологічної культури через засоби масової інформації, за допомогою літератури та мистецтва.

У межах економічного блоку здійснення програми необхідно провести економічну оцінку природних ресурсів та визначити економічну ефективність витрат на їх відтворення.

Висновки

Соціально-державна необхідність природоохоронної діяльності й пріоритетні напрями її реалізації впливають з тих обставин, що існує нагальна потреба у формуванні політики, спрямованої на збереження і відтворення довкілля для майбутніх поколінь, підвищення екологічної безпеки.

На першому етапі необхідно створити нову систему управління природоохоронною діяльністю та відтворення природних ресурсів, прийняти основні правові акти, сповільнити деградаційні процеси у навколишньому середовищі, тоді з'явиться можливість достовірної оцінки екологічного стану в державі [1].

На другому етапі необхідно розробити і запровадити комплексні програми з пріоритетних завдань, орієнтовані на досягнення балансу між рівнями шкідливого впливу на довкілля і його спроможністю на відновлення.

У результаті здійснення другого етапу необхідно досягти загального покращання екологічної ситуації в Україні та повсюдного приведення якості навколишнього середовища до рівня, який забезпечить стабілізацію відтворюваних природних ресурсів держави, суттєвого покращання екологічної комфортності життя людини, наближення до умов необхідної рівноваги між шкідливим впливом на довкілля і здатністю його на відтворення.

На третьому етапі необхідно створити систему управління використання природних ресурсів і регулювання техногенного впливу на довкілля як основу управління сталим розвитком суспільства.

У результаті здійснення третього етапу буде створена система екологічно збалансованого управління розвитком суспільства, що дозволить стимулювати відновлення природних властивостей довкілля, будуть створені умови для компетентного управління використання природних ресурсів та управління розвитком продуктивних сил.

1. Балацький О. Ф. Екологічний менеджмент: проблеми і перспективи становлення та розвитку [Текст] / О. Ф. Балацький, В. О. Лук'яничин, О. А. Лук'яничина // Економіка України. – 2000. – № 5. – С. 67–73.
2. Борисова В. А. Екологічні основи природокористування в АПК [Текст] / В. А. Борисова. – Суми : Видавництво «Довкілля», 2004. – 356 с.
3. Борщевський П. П. Підвищення ефективності використання, відтворення і охорони земельних ресурсів регіону [Текст] / П. П. Борщевський, М. О. Чернюк, В. М. Заремба, П. І. Коренюк, О. П. Князьков. – К. : Аграрна наука, 1998. – 240 с.
4. Веклич О. О. Економічний механізм природокористування: аналіз дієвості / О. О. Веклич // Вісник НАН України. – 2001. – № 8. – С. 35–41.
5. Данилишин Б. М. Економіка природокористування [Текст] / Б. М. Данилишин, М. А. Хвесик, В. А. Голян. – К. : Кондор, 2009. – 466 с.
6. Кашенко О. Л. Фінанси природокористування : дис... д-ра екон. наук / О. Л. Кашенко. – Суми, 2000. – 501 с.
7. Коваль Я. В. Економічна (грошова) оцінка природних ресурсів лісового фонду України: теорія, методологія, методика [Текст] / Я. В. Коваль, І. Я. Антоненко. – К. : РВПС України НАН України, 2004. – 163 с.
8. Лукьянчиков Н. Н. Экономика и организация природопользования [Текст] / Н. Н. Лукьянчиков, И. М. Потравный. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2007. – 591 с.
9. Мельник Л. Г. Екологічна економіка. [Текст] / Л. Г. Мельник. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2002. – 346 с.
10. Шурик М. В. Трансформація земель сільського господарства Карпатського макрорегіону. [Текст] / М. В. Шурик. – Чернівці : Книги – XXI, 2005. – 351 с.
11. Хвесик М. А. Економіко-правове регулювання природокористування [Текст] / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, Ю. П. Кулаковський. – К. : Кондор, 2009. – 524 с.

Отримано 05.03.2010 р.

Е. Т. Левандивский

Финансово-институциональные основы воспроизводства природных ресурсов

Рассмотрено теоретические и практические исследования по экологизации хозяйственного механизма управления экономикой. Обращено внимание на природоохранную деятельность. Определены направления воспроизводства природных ресурсов.

Ключевые слова: природоохранная деятельность, природные ресурсы, финансовое регулирование.

О. Т. Levandivskiy

Financial and institutional basis of natural resources reproduction

Theoretical and practical researches are considered for the ecologization of economic mechanism. Much of attention is paid to the nature protection activity. The main directions of natural resources reproduction are defined.

Keywords: nature protection activity, natural resources, financial regulation.

